

**ULUSLARARASI
SIİRT SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ**

***INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF SIİRT
PAPERS***

Tarih/Date: 19-20-21 EYLÜL/ SEPTEMBER 2006

Yer/Place: Siirt Kültür Merkezi

BİRLEŞİK MATBAA / İZMİR / AĞUSTOS 2007

**ULUSLARARASI
SIIRT SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ**

***INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF SIIRT
PAPERS***

Tarih/Date: 19-20-21 EYLÜL/ SEPTEMBER 2006

Yer/Place: Siirt Kültür Merkezi

Yayın Hazırlayanlar/Publishing Committee

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bilen

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Erkol

Dr. Abdurrahman Adak

Veysel Gürhan

Diyaeddin Temiz

SIIRT VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER

Ercan GÜMÜŞ

SIIRT VE ÇEVRESİNDE AŞİRETLER

Ercan Gümüş*

I. AŞİRETİN TANIMI VE KAYNAKLARDA AŞİRET YAPISI

Toplumbilimde bir kategori olarak aşiretin kelime anlamı, aynı soydan gelen akraba ve kendilerini birbirlerine kan bağıyla bağlı gören aile topluluğudur. Aşiret Arapça kökenli bir kelime olup, Türkçe ve Kürtçe'ye geçmiştir. Genelde göçebe yaşayıp kış ve yaz aynı konaklayan Kürtlere "Aşir" denmiştir.¹

Muhammed Varlı, Rus genarali Avyarov'un 1801-1900 yılları arası "Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler" adlı çalışmasının tercümesinin önsöz bölümünde aşiret ile ilgili şu bilgilere yer verir; "İyarşirle iştigal eden Kürtlere, Arapça'dan gelen "Aşir" kelimesiyle karıştırılarak "Aşir" denilmiştir. Halbuki Kürtler kendi koçerlerine iyarşir demişlerdir. Araplar koçerlerine nasıl "Arap", Türkler "Yörük" demişlerse Kürtlerde "İyarşir" demişlerdir."²

İzady, yayla göçerliği yapan bir klanın parçasını, daha kolay tanımlamak için "aşiret" teriminin kullanıldığını ifade ederek soy ilişkisinden çok ekonomik bir örgütlenme olan aşiretin, bir birliğin aşirete getireceği politik kazanımlara bağlı olarak her zaman daha büyük bir aşiret konfederasyonuna katılabileceğini yada ayrılabilceğini ifade eder.³ Bu tanımlara bakarak şunu diyebiliriz ki aşiret yapısına dahil olabilmek için ille de kan bağına gerek yoktur. Bununla ilgili tafsilata aşağıda değinileceğinden sözü daha fazla uzatmaya gerek görülmemektedir.

Martin Van Bruinessen, aşiret mensuplarının kendileriyle aşiretli olmayanlar arasında bir ayrıma girdiklerini belirterek "Aşiret" in askeri bir aristokrasiyi ifade ettiğini belirtir.⁴

Aşiretler hakkında bir çalışması bulunan İbrahim BOZKURT, eserinde şu bilgilere yer vermektedir. "Aşiret kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup aşire'den türetilmiştir. Bir çok mana taşımasına rağmen bu kelime anlam itibarıyla "geniş akraba toplulukları" manasında kullanılmıştır. Bu toplulukların kelimeyi kendi aralarında "aşşir" şeklinde telaffuz ettikleri görülür. Genel bir tanıma geçmeden evvel aşiretleri oluşturan ögelere bakmakta fayda vardır ki bunlar şu şekilde sıralanabilir; 1- **Mal**: Ev veya aile anlamına gelir ve baba, oğul, torun, torunoğlu, torunun torunu ve bunlardan doğan tüm çocukların teşekkül ettiği bütündür. Bu tasnifte aşiret her babaya gobeg der ve beş gobeg bir mal sayılır. 2- **Malbat**: Her biri beş gobeg olan birden fazla malın birleşiminden meydana gelen topluluğa malbat denir. Bir malın malbat sayılabilmesi için ortalama 100 yıllık bir süreç gerekir. Zira her bir gobeg ortalama 20 yıl olarak hesaplanır. 3- **Baf - Baw**: En az iki malbatın birleşiminden meydana gelen topluluğa Baw (Ata) denir. Bu yapının oluşması için on göbeğin geçmesi gerekir ki bu da ortalama olarak 200 yüzyıllık bir süreye tekabül etmektedir. 4- **Kabile**: En az iki veya daha

* Tarih Öğretmeni/Diyarbakır

¹ Eyüp Kıran, Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu, İstanbul, 2003, s. 43

² Avyarov, Osmanlı- Rus ve İran Savaşlarında Kürtler; (Osmanlıca'dan tercüme eden: Muhammed Varlı), Ankara, 1995, s. 4

³ Mehrdad R. Izady, Kürtler, İstanbul, 2004, s.334

⁴ Martin Van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet, Özge yayınları, Ankara, s. 155

fazla malbattan oluşan bu yapının teşekkülü için 30 gobegin geçmesi gerekmektedir ki bu da ortalama 300 yıla denk gelir. Nihayet olarak iki veya daha fazla kabilenin bir araya gelmesinde oluşan topluluğa ise aşiret denir. Buna göre bir aşiretin bünyesinde asgari 2 kabile, 4 baw, 8 malbat, 16 mal bulunmalıdır. Aşiretler oluşum şekillerine göre ikiye ayrılırlar ki; 1- Tamamı akraba bağları üzerine kurulmuş aşiretler, 2- Tamamı akraba olmayan aşiretlerdir. Bu aşiretlerde reislik sık sık kavga konusu olmuştur. Bazen bu mücadeleleri güçlü olan kişiler ellerine geçirmiş, bazen kabile ileri gelenlerinin ittifakıyla seçilmiş bazen de devrin hakim otoritesi olan devlet tarafından reis atanmıştır. Aşiret içi sert çatışmalara yol açan bu konu bazen tüm kabilelerin reislikten feragat etmesiyle son bulup riyaset, aşiret dışından birine bırakılarak halledilmiştir ki bunun en güzel örneklerinden birini Urfa, Mardin ve Diyarbakır çevresinde yaşayan Milan aşiretinde görmekteyiz. Lakin bu aşiretin riyaset sorununun çözümü aşiretin başına aşiretten olmayan iki kişinin getirilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kişiler Fedkan Araplarından olan 2 yetim kardeştir. Aşiretlerin olmazsa olmaz şartlarına bakılacak olursa bunları şöyle sıralayabiliriz;

- 1- Aşiret sıfatı taşıyan toplulukta **Şeyh** (aşiret genel terbiyecisi), **Molla** (aşiret din temsilcisi), **Servan** (aşiret atları bakıcısı), **Şivan** (aşiret çobanları), **Abid** (kahve ve posta hizmetçisi), **Gevende** (düğün ve bayramlarda davul ve zurna çalma faaliyetini icra edenler), **Şihar** (tarih ve edebiyat uzmanları) ve **Arif** (töre uzmanı danışman) ten en az birer tane bulunmalıdır.
- 2- Aşirete ait tarih boyunca silsile yoluyla da olsa kalmış olan ve yaz kış konakladıkları -sonradan kaybetmiş bile olsalar- "zozan" denilen ve o aşirete izafe edilen bir yaylağın bulunması
- 3- Aşireti temsil eden bir reisin bulunması

Yukarıdaki bilgileri veren İbrahim BOZKURT bu şartları haiz olmayan topluluklara aşiret denemeyeceğini, bunlara olsa olsa kabile, baf, malbat ya da mal deneceğini belirterek bu tasnife uymayan bir çok topluluğun kendilerini aşiret olarak ilan edip ortaya çıktıklarını ileri sürer. Ayrıca Bozkurt bu toplulukları ve idarecilerini ise aşağıdaki gibi tasnif ve tesmiye eder;

Topluluğun ismi	Büyüğüne verilen isim	Karşılığı
Mal	Mezin (Aile büyüğü)	Aile
Malbat	Malmezin (Oba büyüğü)	Oba
Baf-Baw	Peşi (Önder)	Ata
Kabile	Beg	Oymak
Aşiret	Reis	Boy

Abr, Berag, Begar	Paşe	Beylik
Bend	Mir	

Yine aynı yazar eserinde aşiret üstü teşekküllerden şöyle bahsetmektedir; "Aşiretlerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluklara abr veya berag- begar veya cerd de kullanılır- denir. Begarlar bir nevi aşiret federasyonları gibidir. Kendi içlerinde her ne kadar reislik için kavga etseler de tarih boyunca bu federasyonlar aşiretlerin tek başlarına yaşamalarından daha rahat bir yaşam vaat ettiği için her aşiret mutlaka bir abrin içerisinde yer almıştır. Aşiretlerin 1876 yılı itibariyle kurdukları toplam abr sayısı 27 tanedir. 1514 Çaldıran savaşında Yavuz Selim'in yanında yer alan 26 abrin isimleri şöyledir; 1- Zırıkan, 2- Dümbüliyan, 3- Bezikiyan, 4- Zengenan, 5- Banokiyen, 6- Kelkhoran, 7- Bradostan, 8- Mahmudiyan, 9- Mukriyan, 10- Baban, 11- Kılıslıyan, 12- Süleymaniyan, 13- Sıvediyen, 14- Khezan, 15- Sasoniyan, 16- Çemişgezekan, 17- Çermokiyan, 18- Ardalan, 19- Hakkariyan, 20- Bahdınan, 21- Cezeriyan, 22- Bilisliyan, 23- Mırdasiyan, 24- Paloliyan, 25- Şirvanan, 26- Sokhranan ve bunlardan başka Çaldıran savaşına katılmayan Milan abridir.⁵

Bunlardan Dümbüliyan (Hakkari civarında), Bazikiyan (Kiğı, Adilcevaz ve Eleşkirt civarı), Mahmudiyan (Van ve civarında Emevi soyundan gelen Süleyman bin Halid bin Velid'in torunlarından Şeyh Mahmut başkanlığında kurulmuştu.), Süleymaniyan (Kulp ve Diyadin arasında Emevi halifesi Muhammet bin Mervan'ın torunu veya oğlu olduğu sanılan Abdullah tarafından kurulmuştu.), Sıveydiyan (Genç civarında Hz. Muhammed'in kölelerinden Esved'in torunlarından Mir Şahab tarafından kurulmuştu.), Hezan-Khizan (Bitlis Hizan civarında Berazilerin bir kabilesi olan Pijan asıllı Del Bey'in başkanlığında kurulmuştu.), Sasoniyan (Sason civarında İran şahlarının akrabalarından Mir Ebubekir başkanlığında kurulmuştu.), Çermokiyan (Çermik ve Silvan arasında Bulduk isimli bir Türkmen tarafından kurulmuştu.), Hakkariyan (Şembu ismiyle şöret bulan bu abr Hakkari bölgesinde Esduddin namında biri tarafından tesisi edilmiştir ki bu kişinin Türkmen veya Abbasi asıllı olduğu iddia edilir.), Bahdınan (Musul ve Hakkari arasında Bahdınan denen bir yerde Beni Abbas'tan Bahaddin tarafından kurulmuştu.), Cezeriyan (Halid bin Velid'in oğullarından Süleyman tarafından kurulan bu abrin merkezi Cizre ve civarı), Bilisliyan (İran şahlarından Nuşirevan torunlarından biri tarafından kurulmuş olup Ahlat ve Bitlis civarında yer alır.), Mırdasiyan (Beni Kelap Araplarından Mırdas isimli bir tarafından Eğil, Palo, Piran civarında kurulmuştu.), Paloliyan (Buldukani emirlerinden Emir Timurtaş tarafından Palo ve civarında kurulmuştu.), Şirvanan (Eyyubi sülalesinden Mir Hüseyin tarafından Van civarındaki Kefra'da kurulmuştu.)⁶ abrleri Siirt ve çevresiyle ilgili olan abrlerdir.

İbrahim Bozkurt, Abrlerden oluşan topluluklara aşiret töresinde Bend denildiğini belirterek bunun aşiret fertleri tarafından bilinmediğini, bunun yerine Mili ve Zili diye iki isim ile tüm Kürtleri tasnif ettiklerini ifade eder ve bu tasnifin bir çok araştırmacı tarafından da yerinde kullanılmadığından çoğu zaman birbirine karıştırıldığını belirtir. Mili ve Zili adlı isimlendirmeyi Ahmed-i Hani'ye mal ederek Mil ve Zil kelimelerinin coğrafi sınırlar olarak

⁵ İbrahim Bozkurt, Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri Tarihi, Şanlıurfa, 2003, s. 17-19

⁶ İbrahim Bozkurt, age, s. 20-21

kullanıldığını, Mil'in bugünkü Güneydoğu bölgesine, Zil'in ise Doğu Anadolu bölgesine denk geldiğini ifade eder. Güneydoğu aşiretlerini Mili, Doğu Anadolu aşiretlerini de Zili olarak vurguladıktan sonra aşiretlerden oluşan abriilerin Mili ve Zili olarak hangi bende denk geldiğini bir şablon üzerinde göstermek suretiyle izah eder.⁷

Ziya Gökalp, toplumların da hayvanlar gibi cinslere ve nevlere ayrıldığını öne sürmüştü ve bunun ilk aşamasına aşiret ve millet demiştir.⁸ Devamla aşiretlerin birbiri içinde kavmi zümrelere ayrıldığını, bunların bazılarının akraba oldukları halde bir kısmının hayali akrabalık bağlarıyla aşirete bağlandığını belirtir.⁹ Gökalp eserinde Kürt aşiret yapısını izah ederken Rojki aşiretini örnek vererek bu aşiretin bir günde teşekkül ettiğinden bu adı aldığını ve aşiretin yukardan aşağıya **obe** (Botan'da kullanılan bu kelime olup aşireti oluşturan ve beraber konup göçen en büyük topluluktur. Aşiretler obelerin birleşimiyle oluşur.), **ber** (obelere oluşturan topluluklardır.), **ezbet** (berleri oluşturan topluluklardır. Daha yakın akrabalara denir.), **malbati** (Birbirne ezbetten daha yakın akrabalar olup birleşimiyle ezbet oluşur.), **mal** (aile anlamında olup birleşimiyle malbati oluşur.), **khani** (ev anlamında olup birleşimiyle mal oluşur.)den müteşekkil olduğunu belirtir.¹⁰

Gökalp'in Rojki aşireti üzerine yaptığı bu tasnif ve isimlendirme Bozkurt'un eserinde mevcut bulunan ve yukarıda verdiğimiz aşiret teşkilatıyla örtüşmektedir.

Ziya Gökalp, Kurmançların aşiret kaidelerine bağlı olanlarının kendilerini hür, asil ve kahraman addettiklerini ve kendilerine "aşir" demekle aslında ortaçağ şövalyelerinin taşıdığı özelliklere haiz olduklarını ifade eder.

Gökalp, Kürt aşiretlerinin iki bend olarak ayrıldıklarını Kaskanlı, Ciranlı, Hasbatlı, Milan, Zerkan, Şadiyan, Suveydan, Cameldinan vd. Mil bendini, Celali, Hayderan, Reman, Zilan, Sipkan vd. ise Zil bendini teşkil ettiklerini belirtir.¹¹

Aşiret teşkilatının ortaya çıkışını ve devamını zorunlu kılan hususları Gökalp iki nedene bağlar ki bunların birincisi coğrafya, ikincisi kanuni sebeplerdir. Coğrafi sebepleri çöl ve dağ olarak ikiye ayırır. Çöldeki Şammar, Anaze, Cubur gibi büyük Arap aşiretlerinin çöl ağzında bulunan Berazan, Karakeçi, Milli, Kiki, Miran gibi halklara sürekli tehdit oluşturup seferber olmalarına yol açtığını belirtir. Çözümü bu aşiretlerin arasına set koymakta görür, Çinlilerin Türk akınlarına engel olmak için yaptıkları Çin seddini örnek gösterir ve askeri bir set önerir. Dağdaki şartların ziraate uygun olmaması dolayısıyla dağlıların ovalı zengin köyler ve köylülere tehdit oluşturduklarını belirterek bunun çözümü için de dağları boşaltmayı ve dağlıları ovaya yerleştirmeyi önerir. Aşiretlerin medenileşmesi önündeki engellerden bir diğerinin kanuni sebepler olduğunu ifade eder ve iltizam usulünün doğurduğu sakıncaları ortaya koyar ve devamla bir zalimin mültezim olması sonucunda masum köylülerin ağaya sığınmayı kurtuluş olarak gördüklerini ve ağanın esaretine girmeleriyle sorunun daha da büyüdüğünü belirtir. Ayrıca adli kanunların aşiretlerin örfüne uymadığından bu toplulukların kendi kanunlarını uygulayarak suçlu haline düştüklerini oysa bir aşiret kanunu oluşturularak aşiret davalarının kendi örflerine göre halletmelerinin sağlanmasıyla bu kimselerin hükümete ısınabileceğini çözüm olarak gösterir. Aşiretlerin medenileşmesi önündeki bir engeli de askeri sebebe bağlar. Vatan mefkuresi yerine aşiret mefkuresi gelişmiş bu insanlara askerlik

⁷ İbrahim Bozkurt, age, s. 22-23

⁸ Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, İstanbul, 1992, s. 17

⁹ Ziya Gökalp, age, s. 18

¹⁰ Ziya Gökalp, age, s. 34-35

¹¹ Ziya Gökalp, age, s. 90

yaptırmak yerine bunlardan mahalli taburlar oluşturup inşaat ve imar işlerinde kullanmak lazım geldiğini savunur.¹² Bu önerileriyle aşiretlerin medenileşebileceğini ileri sürer.

II. SİİRT ÇEVRESİNDE YAŞAYAN AŞİRETLER

A- BOTAN YÖRESİNDE YAŞAYAN AŞİRETLER

Botan her şeyden önce bir bölge adıdır. Bu bölge bir taraftan Dicle ile Botan suyu, diğer taraftan Meğara yakınında Dicle'ye dökülen küçük Habur arasında bulunan arazidir. Bu arazi parçası etrafını çeviren arazilerden büyük nehir kollarıyla ayrılır. Şekil bakımından düzensiz bir üçgene benzemektedir. Botan suyu bu üçgenin tabanını, Dicle ve Habur suları da üçgenin diğer kenarlarını teşkil etmektedir. Söz konusu üçgeni kuzeyde Şirvan, güneyde Zaho, batıda Tur Abdin ve doğuda Hakkari iskan merkezleri sınırlamaktadır. Hamavî, Botan mıntikasının Ermeniye ve Azerbaycan ile Diyarbakır ve Musul arasında olduğunu kaydetmektedir. Kısacası göçebe aşiretlerle meskun olan bu bölge kuzeyden Hint-Avrupa alemi ile güneyden ise Sami alemi arasında kalmış ve bu kültürlerden etkilenmiştir.¹³

Botan bölgesinin en büyük aşireti olan Bohtiler, Heredot'ta Ermenilerin yanı sıra zikredilmişlerdir. Osmanlı devleti bu aşirete "Mir aşiretliği" adıyla siyasal bir kimlik tanımış, böylelikle Bohti aşireti Osmanlı devlet teşkilatında yer almıştır.¹⁴

Bedirhan isyanını çıkaran Bedirhaniler de bu aşirettendirler. Bedirhaniler köklerini Halit bin Velid'e kadar dayandırırılar. Şerefname yazarı Şerefhan kendisinin de mensubu olduğu ve ayrıca çok saygı duyduğu atalarının islamiyetten önce Yezidilik dinini kabul ettiklerini belirtir. Şerefhan kendisinin Botan emirliğinin "Azizan" ya da "Azizi" koluna bağlı olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Şerefhan eserinde Botan aşiretinin Kürdistan aşiretleri arasında cesaret ve yiğitlikle ün yaptıklarını, azim ve atılganlıkla tanındıklarını, değerli silahlar taşıdıkları ve özellikle Mısır kılıcı ile Şam mızrağı taşımaya meraklı olduklarını, söylü Arap atları beslediklerini, kavga ve vuruşma günlerinde düşmanın karşısında tek saf olarak durduklarını ve ne korku ne endişe hiçbir şeyin onları yerlerinden kıpırdatmadığını, en kritik durumlarda bile cesaretlerini hiçbir zaman kaybetmediklerini ve bu özelliklerinden ötürü Kürdistan'ın diğer aşiretlerinden daha üstün olduklarını belirtir.¹⁶

Aşiretin tarihteki önemi Osmanlı devletinin yaptığı savaşlara katılması ve civar beylikler arasındaki anlaşmazlıklarda ağırlığını koyarak düzenleyici bir rol oynaması ileldir. Bohti aşiretinin bu özelliği 15. yüzyılın ilk yarısından sonra Siirt il sınırlarını aşmış Bitlis ve Muş illerine yansımıştır. Nitekim Bohti Mir aşiretliği 1431 yılına doğru Bitlis Han ailesi arasındaki anlaşmazlığa müdahale ederek bölgede düzenleyici bir rol oynamıştır.¹⁷

Bölgede misyonerlik yapanların kayıtlarına dayanan Özoğlu, 1838 yılında yılında Botan'da emirlik için bir rekabet yaşandığını belirtir. Bu mücadele de Bedirhan Bey Osmanlı devletinden muhtemelen yardım almıştır. Bu yardım Osmanlı devletinin ileride emirliğe

¹² Ziya Gökalp, age, s. 42-50

¹³ Bekir Sami Seçkin, *Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi*, İstanbul, 2006, s. 151-152

¹⁴ Bekir Sami Seçkin, age, s. 152

¹⁵ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul, 2005, s. 93

¹⁶ Şerefhan, *Şerefname* (çeviren: M. Emin Bozarlan), İstanbul, 1990, s. 135-136

¹⁷ Bekir Sami Seçkin, age, s. 153-154

müdahale etme imkanı sağlamıştır. Nihayet Bedirhan Bey 1847'de devletin politikalarından rahatsızlık duymuş ve devlete karşı ayaklanmıştır.¹⁸ Bu ayaklanmanın görünürdeki sebebi ise yeni idari taksimata göre emirliğin Diyarbakır valisine bağlanmak istenmesine karşın Bedirhan Bey'in idaresinin bulunduğu Cizre'nin Bedirhan Bey'le bir süredir anlaşmazlık yaşayan Mehmed Paşa'nın idaresindeki Musul'a bağlanmak istenmesidir.¹⁹ Bu isyanın bastırılması ve sonrasında Botan aşiretinin Osmanlı idaresindeki bölge yöneticiliğinde son temsilcisi olan Yezdan Şer'in isyanının bastırılmasından sonra Botan emirliği ve de dolayısıyla Botan aşireti bölgedeki etkinliğini yitirmiştir. Bu durumu İzady şöyle ifade eder; "Üç yıl süren mücadeleden sonra Osmanlılar, Bedirhan'ın yeğeni olan ve Kürt savunma hatlarının büyük kısmına komuta eden Yezdan Şer'i rüşvetle satın almayı başardı. Cezire bu sayede çabucak ele geçirilmiş ve Boxti hanedanlığı'nın uzun tarihi böylece sona ermişti."²⁰

Ayrıca Dicle-Botan kavşağından biraz aşağıda, Dicle'nin solunda bulunan Finik kalesi aşiretlerin merkezi durumundadır. Katip Çelebi'nin belirttiğine göre Cizre beyleri burayı önemli görmüşler ve burada yaptıkları saraylarda oturmuşlardır.²¹

Finik'te oturan aşiretleri Şerefhan, Becnevi, Şeqaşi (Şikaki), Miran ve Goniye olarak sıralar ve buranın beylerinin Emir Ebdal bin Süleyman bin Halid'in soyundan geldiklerini belirtir.²²

Seçkin'in Kırzoğlu'na dayandırdığı bilgiye göre Şikaki aşireti 12 kabileye ayrılmaktadır ki bunlar şunlardır; 1- Şikefti, 2- Duderî (iki kiliseli), 3- Kırdâri, 4- Şatıran, 5- Behrabi, 6- Şeref-Hasanlı, 7- Hinduyan, 8- Livan, 9- Rityan, 10- Mukriyan, 11- Şeref, 12- Khakhreş (Kara Khokh) Ayrıca Seçkin, Osmanlı devleti zamanında Şikaki aşiretinin Diyarbakır haslarından olduğunu belirtir.²³

Botan mıntikasının büyük aşiretlerinden Miran ve Gömbe aşiretleri de Finik nahiyesini merkez seçmişlerdir. Bunlardan Miran aşireti Osmanlı belgelerinde yer almış ve bu aşiret II. Abdulhamit devrine gelinceye kadar önemini korumuştur. 1887 tarihinde Miran aşireti reisi Mustafa Ağa, devlete yardım amacıyla Cizre kazasında görevli erler için 38 katır bağışlamış, buna karşılık Mustafa Ağa'ya 3. rütbe Mecid-i Nişân-ı Zîşânî verilmiştir. Ancak aynı zamanda Hamidiye alayları başkanı olan Mustafa Ağa hakkında aşiret askerleri arasında geçen bir ağız kavgası dolayısıyla hiçbir taraftan şikayet olmadığı halde hükümet tarafından dava açılmış, gıyabında mahkum olmuş ise de bir süre sonra affa mahzar olmuştur.²⁴

Hamidiye alaylarının teşekkülünde görev almış olan Miran aşireti Cizre merkezli olarak 2 alay ile temsil edilmiş ve her alay 540 kişiden teşkil olunmuştur. 48 numaralı aşiret alayı 335 at, 335 tüfek, 205 piyadeden mürekkep iken 49 numaralı alay 308 at, 308 kılıç ve 232 piyade olmak üzere her iki alay da toplam 540 erden mürekkeptir ve bunlar Osmanlı

¹⁸ Hakan Özoğlu, age, 93-94

¹⁹ Hakan Özoğlu, age, 81-82

²⁰ Mehrdad R. İzady, age, s.124

²¹ Bekir Sami Seçkin, age, s. 154

²² Şerefhan, age, 173

²³ Bekir Sami Seçkin, age, s. 154

²⁴ Bekir Sami Seçkin, age, s. 154

ordusu 6. tugayına bağlıdır.²⁵ Cizre merkezli bu alaylar daha sonra yapılan bir düzenlemeyle Mardin merkezine bağlanmışlardır.²⁶

Botan yöresinin bazı aşiretleri de Tanze nahiyesinde bulunur. Bu bölgede bulunan aşiretler Tanze, Garis, Dümbüli, Nuki, Mahmudi, Şeyh Bizini, Maski, Nih Mehran, Peykan, Belan, Bela Sıturan, Şiroyan ve Duturan'dır. Bu bölgede Derde (Dırde) kalesinde oturan nüfusun bir kısmı Arap'tır. Bunlar Tuhayri, Safan ve Beni Ubade kabilelerindedir.²⁷

Seçkin'in Katip Çelebi'ye dayandırdığı bilgilere göre Tanze kalesinin bir adı da Kelhok'tur. Burası Garis aşiretinin oturduğu yerdi. Yine katip Çelebiye göre bu mntıkadaki Hetim kalesinde çoğunlukla Ermeniler oturmaktaydı.²⁸

B. Sami Seçkin, Şırnak merkezinde üç büyük aşiretin varlığından bahsederek bunların Derşev, Batuvan (Batovi) ve Şırnak olduğunu belirtir ve Osmanlı arşiv'lerinden bir belge sunarak Miran aşireti ile Şırnak ve Batuvan aşiretleri arasında vuku bulan m. sademeye mahal vermemek üzere Diyarbakır'dan 3 taburun bölgeye sevk edildiğini belirtir.²⁹

Botan'da aşiretlerin yaşadığı diğer bir yer de Gurkil'dir. Şerefhan'ı buranın adının Gurdkil'den Gurgil'e dönüştüğünü belirterek buranın Nuh'un gemisinin in. iği yer olup (Cudi Dağı) burada Müslüman ve Hristiyanların yaşadığını ve buranın 100 köylük bir nahiyeden oluştuğunu belirtir.³⁰ Bekir Sami Seçkin'in Şerefhan'ı kaynak olarak gösterdiği eserinde burada 7 aşiretin bulunduğu, bunlardan Şehreveri, Şehriri, Gurgil ve Isturi Hüseyini; Nividkavun, Şoreş ve Hvdil'in ise Yezidi olduğu, ayrıca Şerefhan'ı kaynak olarak kullanan bir başka yazar olan Saric'in ise Gurkil'de oturan aşiretleri Donaran, Bediyan ve Hadeke olarak ifade ettikten sonra Hadeke kısmından Bamerd aşiretini Sünni, Halidi aşiretini ise Yezidi olarak tarif ettiğini belirtir.³¹

Pervari'de yaşayan aşiretlerin en büyüğü Adıyan ve Molla Şakir aşiretleridir. Soran aşireti ise Dergül'de yaşamaktadır.³²

Yukarıda sayılan bölgelerin dışında kalan bazı aşiretler ise Eruh, Baden-Tize ve Piroz'dur. Bu aşiretler kendi adlarıyla anılan kalelerde yerleşmişlerdir. Eruh aşiretine ait olan Eruh kalesi Botan bölgesinin en sağlam ve en güzel kalesi idi. Piroz aşireti ise Castulan, Bizm, Krafan olarak üç gruba ayrılmıştı.³³

²⁵ Avyarov, Osmanlı- Rus ve İran Savaşlarında Kürtler, (Osmanlıca'dan tercüme eden: Muhammed Varlı), Ankara, 1995, s. 227+45-46

²⁶ Veysel Gürhan, I. Uluslararası Mardin Sempozyumu Bildirileri, Hamidiye Alayları ve Mardin, İstanbul, 2006, s. 838

²⁷ Bekir Sami Seçkin, age, s. 155

²⁸ Bekir Sami Seçkin, age, s. 155

²⁹ Bekir Sami Seçkin, age, s. 155-156

³⁰ Şerefhan, age, 168

³¹ Bekir Sami Seçkin, age, s. 156

³² Bekir Sami Seçkin, age, s. 156

³³ Bekir Sami Seçkin, age, s. 156

B- BOTAN BÖLGESİ DIŞINDA KALAN AŞİRETLER

Sasun bölgesi aşiretlerinin bir kısmı, Hazzo kasabasında oturmaktadır. Bunlar Musi, Bediri, Bazikan, Sarmi, Gavar, Kuskit, Celali, Malaşigo, Şatak ve kabileleridir.³⁴

Şerefhan eserinde Hazzo adıyla bilinen Sason beylerinin soylarının söylentilere göre Kısra hükümdarlarına dayandığı bilgisinin mevcut olmasına rağmen bunların gerçekte Bitlis hükümdarlarının amca çocukları olduğunu belirterek bunların Ermenistan bölgesinin merkezi olan Ahlat'tan Bitlis'e geldiklerini ve Sason şehrini Tavit adındaki bir Gürcü'den aldıklarını, ataları olan İzzettin'e izâfeten kendi özel lehçeleriyle bu ismi "Azzin" şeklinde telaffuz ettiklerini ve buranın hükümdarlarının "Azzani" lakabıyla ün yaptıklarını, Sason kalesinin istilası sırasında Rojkan –Şerefhan ailesinin de mensup olduğu bu aşiret hakkında elimizdeki eserinin 410-418. sayfalarında uzun uzadıya bilgi verir- aşiretinden bir çok kimsenin buraya yerleştiğini, buranın eski dört kavminin ise Şeroyi (Şiroyi), Babusi, Susani ve Timoqi (Timoki) olduğunu belirtir. Bu hükümdarların Erzen nahiyesini de miras yoluyla ele geçirmeleri neticesi Haldi, Dermixari (Dirmişari) ve Azizan gibi birkaç nahiyeyi de ilhak ettiklerini ifade eder.³⁵

Sason ahali Müslüman ve Hristiyanlardan oluşmuştu. Bölgenin dili Arapça, Kürtçe, ve Ermenice idi. Sason sancağının asıl ahalisini teşkil eden Mudas, Timoki, Sasuni, Babasi ve Şeroyi aşiretleri eskiden dağınık bir şekilde yaşıyorlardı. Atmanan (Itmanikan) ve Azan aşiretleri de Sason kabilelerindenidir. Bugün Kozluk ilçesindeki Zilan köyüne adını veren Zilan ve Bisyan aşiretleri de yine bu gruptan olup Hazzo aşiretlerinden sayılmaktadır.³⁶

Şirvi aşireti zamanla Şirvan bölgesini temsil eden bir aşiret haline gelmiştir. İlçe adını bu aşiretten almaktadır. Bu aşirete Şirevyan adı da verilmektedir. Diğer yandan Şirvan bölgesinde bulunan aşiretlerden Mehmediyan ve Üstürikan (Usturiki) aşiretleri göçebe yaşıyorlardı. Nitekim bunlar 1890 tarihli nüfus sayımına dahil olmamışlardı. Ayrıca kendi adıyla anılan bir kalede oturan Zırki aşireti de Şirvan bölgesinde yaşayan aşiretlerdendir.³⁷

Garzan bölgesine adını veren Garzan aşireti bu yörede yaşamaktadır. Seçkin'in Şemseddin Sami'den naklettiğine göre; Garzan beyleri Babosi denilen Comani kabilesinden gelmekteydi. Comani kabilesi, Pencenaran, Reşkotan, Paron, Alikan, Maladibo, Melkişan şubelerine ayrılmaktaydı. Bu kabileler yaz aylarında seyyar halde bulunurlardı. Bunlardan Pencenaran aşireti; Ferhikan, Tarhan, Mala Şemdi, Mala Faro, Musikan, Liyan, Mala Muhammed, Girdikan, Kortikan, Cendikan, Kürşan kabilelerine ayrılmıştı.³⁸

Seçkin eserinde Fahrettin Kırzoğlu'nu kaynak göstererek Garzan bölgesinin kayda değer diğer aşiretlerini Miran, Givinan, Üveyna, Tuke, Barazan, Bizinan (Şeyh Bizini), Reşşikan (Reşşe, Reşki, Reşan) aşiretleri olarak sıralar.

Fahrettin Kırzoğlu'nu kaynak gösteren Seçkin, Beşiri bölgesinde Reşkotan ve Pencenaran aşiretlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Beşiri'de bunlardan başka büyük ve küçük Kürdili aşiretleri de vardı.³⁹ Bunlar Şerefname'de Büyük ve Küçük Kurdli aşiretleri

³⁴ Bekir Sami Seçkin, age, s. 156

³⁵ Şerefhan, age, 217-218

³⁶ Bekir Sami Seçkin, age, s. 156

³⁷ Bekir Sami Seçkin, age, s. 157

³⁸ Bekir Sami Seçkin, age, s. 157

³⁹ Bekir Sami Seçkin, age, s. 158

Uluslararası Siirt Sempozyumu

olarak sayılır ve Hasankeyf'in diğeri 13 aşireti arasında zikr edilir ki bunlar da sırasıyla Aşti, Mihalbi, Mıhrani, Becnevi, Şeqaşi (Şekaki), Usturki, Büyük Kurdli, Küçük Kurdli, Reşan, Kişki, Cılki, Hendeki, Sohani ve Bidyan'dır. Ayrıca eserin yazıldığı tarihte Hasankeyf'teki önemli yerler Siirt kasabası, Beşiri nahiyesi, Tor nahiyesi ve Erzen nahiyesi olarak belirtilir.⁴⁰

Baykan mıntıkasında ise, Baykan'a adını vermiş olan Baykan (Bayiki veya Peykan) aşiretlerinden başka; Bediyan, Melkişan, Gurdilan, Kerrefan ve Duderan aşiretleri yaşamaktaydı.⁴¹

⁴⁰ Şerefhan, age, s. 177

⁴¹ Bekir Sami Seçkin, age, s. 158

PROGRAM DIŐI BİLDİRİLER

**ŞEYH MAHMUD ZOKAYDI VE ŞEYH FUDAYL
ZOKAYDI'NİN HAYATLARI**

Mehmet Macit SEVGİLİ